

SEMANTIKA POJMA PRAVIČNOSTI

Dr. Jože Krašovec, Ljubljana

Leta 1988 je izašla knjiga dr. Jožeta Krašovca, profesorja Stare zaveze na Teološki fakulteti v Ljubljani in Mariboru: *La justice (sdq) de Dieu dans la Bible hébraïque et l'interprétation juive et chrétienne*. Universitätsverlag Freiburg Schweiz/Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen. Dne 6. marca 1989 je avtor predstavil svojo knjigo na Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani, dne 28. marca 1989 pa na drugem sestanku jugoslovanskih katoliških biblicistov na Teološki fakulteti v Zagrebu. Pričujoči prispevek je povzetek doslej najbolj izčrpne študije o tem vprašanju.

I. PRIMERJALNA PREDSTAVITEV BESEDIŠČA

1. Semitski jeziki

Koren

Vsi semitski jeziki razen akadskega poznajo koren *sdq*, ki med vsemi najbolj ustreza naši osnovi za pojem pravičnosti. Zelo pogosto se pojavlja v biblični hebrejščini, in sicer 523 krat: 140 krat je subjekt Bog, sicer človek; 157 krat je zastopan v samostalniški obliki *šedāqāh*, 119 krat v samostalniški obliki *sedeq*, 206 krat v pridevniški obliki *saddiq*, 41 krat v štirih glagolskih oblikah. Vidno mesto zavzema tudi v drugih jezikih skupnega sirske-palestinskega jezikovnega področja: v ugaritskem, feničanskem, aramejskem, amonitskem. Upoštevati velja, da je v vseh teh jezikih neprimerno manj ohranjenih besedil, kakor v hebrejščini. V akademskem jeziku korenu *sdq* ustrezata izraza *kittu* in *mēlmišaru*. Hamurabi v prologu svojega zakonika pravi, da je v deželi utemeljil *kittam u mišaram* – »trdnost (zvestobo) in pravičnost«.

Imena.

V vseh že omenjenih semitskih jezikih *sdq* služi kot sestavni del imen. Nekatera imena so teoforna. Takšen primer je feničanski *Sdqytn* – »(božanstvo) *Sdq* bo dal« in ugaritsko-feničanski *Sdq'l* – »*Sdq* je bog«. Filon iz Biblosa v svoji zgodovini Feničanov poroča o feničanskih božanstvih *Sydek* (*Sydyk*, *Se-*

dek) in Misor sem. Mišor. V Mezopotamiji so častili božanstvi pravičnosti pod imeni *Kitu* in *Mišaru* (v Egiptu ima podobno vlogo žensko božanstvo *Maat*). Hebrejska Biblija pozna teoforna imena 'Adōnī-Sedeq – »moj gospod je Cedek«, *Malkī-Sedeq* – »Moj kralj je Cedek«, *Sādōq* – oseba, ki je posvečena božanstvu Cedeku (gl. *Saddoukaioi* – saduceji). Koren *sdq* se pojavlja kot sestavni del imena tudi skupaj z Jahvejem: *Sidqiyāhū* – »Jahve je moja pravičnost«, *Yehosadaq* (gr. *Iosedek*) – »Jahve je moja pravičnost«, *Yēhōsādāq* (gr. *Iosedek*) – »Jahve ravna pravično«.

Pomen pojma pravičnosti v nebibličnih besedilih.

V ohranjenih besedilih sobesedilo le redko dopušča natančno opredelitev pomena oblik korena *sdq*. Največkrat imamo splošno izjavo, da je nekdo (bil) pravičen (npr. kralj). Bolj določena vidika sta pravilnost v postopanju z nekom in zakonitost (zakonita žena ili potomstvo). Samo enkrat je subjekt našega pojma božanstvo, in sicer v aramejskem napisu na steli iz Teme (5.-4. st. pr. Kr.). V vrstici 11 beremo, da so bogovi iz Teme duhovniku Calm Šezebu naklonili darove (glagol *sdqw* v. 3. os. mn.). V vrstici 15 pa je govor o daru (samostalnik *sdqt'*), ki so ga bogovi iz Teme naklonili novemu božanstvu Calmu iz Hagama.

Pomen pojma pravičnosti v bibličnih besedilih.

Kadar je subjekt pojma pravičnosti človek, ima zlasti pridevniška oblika splošen, nedoločen pomen (npr. »X je 'bil' pravičen«). Mišljena je vsestranska človekova neoporečnost; ne v razmerju do določene pravne norme, temveč v razmerju do ljudi kot oseb. Včasih so razvidni bolj določeni pomenski vidiki: v razmerju do Boga predvsem vera ali zaupanje; v razmerju do Boga in človeka splošna moralna neoporečnost; v razmerju do človeka predvsem solidarnost, obzirnost, pravilnost postopanja, pravično sodstvo. Za glagolske oblike je značilen naslednji pomenski vidik: upravičiti, tj. priznati pravico do česa ali priznati pravičnost, imeti prav (v razmerju do Boga in človeka). Kriterij pravičnosti nikoli ni določen s pravnimi normami. Kadar je subjekt pojma pravičnosti Bog, samostalniški obliki *sedeq* / *sedāqāh* označujeta božjo zvestobo do zvestega ljudstva, odrešenjski božji sklep, trdnost, zanesljivost, zmago, usmiljenje. Pridevniška oblika *saddiq* večinoma ostane nedoločena, v glagolskih oblikah pa pride do veljave vidik upravičenja, uveljavljanja in priznanja božje pravičnosti. Vidik kazni sploh ne more priti v poštev (za to obstajajo drugi izrazi: povračilo/povrniti, maščevati, plačati, obiskati...), ker božja »pravičnost« izključno označuje pozitivno svobodno manifestacijo božje naklonjenosti v razmerju do »pravičnih«, ne pa v razmerju do »krivičnih«. V Bibliji sta pojma božje in človeške pravičnosti soodnosna: le pravični, tj. zvesti, »pravi« – iskreni lahko upajo, da bodo prejeli dobrine božje pravičnosti, kar v bistvu pomeni odrešenje.

Prevodi Biblije

Omejujemo se na aramejski, grški in latinski prevod: targumi, Septuaginta, Vulgata. Targumi koren *sdq* prevajajo s tremi različnimi koreni, ki pa v bistvu

isto pomenijo: *zkh, sdq, qšt*. Septuaginta največkrat uporablja izraze *dikaio-sýne/dikaïos/dikaïoun*, do veljave pa pridejo tudi izrazi *eleemosýne/éleos* – »usmiljenje«, *euphrósýne* – »veselje«, *krísis* – »sodba«, *eusebés* – »pobožen, bogaboječ«, *alethinós* – »resničen«. Vulgata večinoma uporablja izraze *iustitia/iustus/iustificare (i)*; včasih *miserical/misericors, clementia, aequitas, sanctificare*. Grški in latinski cerkveni očetje delno, srednjeveški komentatorji vse do Kalvina in Lutra pa v večini besedišče pravičnosti razlagajo v distributivno-povračilnem smislu; božjo pravičnost razumejo kot pravično božjo sodbo nad pravičnimi in krivičnimi: Bog vsakemu vrača po njegovih delih. To pomeni, da so zgrešili osnovni semitski pomen pojma pravičnosti. Jih je zavedlo grško in latinsko besedišče, od katerega so bili odvisni? Biblije namreč niso brali v izvirniku.

2. Evropski jeziki

Grška in latinska osnova

Etimološki slovarji pokažejo, da je *dike* osnovna oblika izpeljank, ki v grščini označujejo pojem pravičnosti: *dikaïosýne, dikaïos* itd. V ozadju grške osnove je najbrž staroindijska osnova *diś-*, ki pomeni »smer, nebeško področje«. V *dike* se kaže najožja zveza z glagolom *desknymi* – »pokazati« (lat. *dicere* – »reči«, *dicāre* – »slovesno oznaniti«). Latinska osnova za pojem pravičnosti je *iūs* (starolat. *ious*, iz *iouos*) – »postava, pravica«. Ta osnova spominja na staroindijsko osnovo *yós* – »sreča«. Za izpeljanke obeh osnov veliki grški in latinski slovarji navajajo splošne oznake, ki so le deloma juridične narave; distributivno-povračilna pravičnost nikakor ni v ospredju.

Romanski jeziki

Latinski koren *ius* je postal osnova pojma pravičnosti v vseh romanskih jezikih. V angleščini, ki razlikuje med *just/justice* in *righteous/righteousness*, je prvi izraz sestavni del latinskega, drugi pa germanskega izročila. Variante pridevniške in samostalniške oblike so minimalne: *justel/justice, justesse* (francosko); *justel/justicia* (provansalsko); *justo/justicia, justeza* (špansko); *just/justicia* (katalonsko); *justo/justiça, justeza* (portugalsko); *just/justice* (angleško); *just/justiše* (romunsko); *giusto/giustizia, giustezza* (italijansko).

Germanski jeziki

V germanskih jezikih so izrazi za pojem pravičnosti izpeljani iz skupnega germanskega korena *rehta*. Od tod *raihts* (gotško) *rēht* (srednjevisokonemško, starovisokonemško, starosaksonsko); *recht* (srednjepodnjemško, srednjenizozemsko, novonizozemsko); *riucht* (starofrizijsko); *riht* (anglosaško); *rettr* (staronordijsko); *right* (angleško). *Germanska osnova spominja na grški izraz orektos* – »iztegnjen« in latinski *rectus* – »raven, pokončen...«. Z dodajanjem predpon in pripon oz. končnic ali drugih besed so iz germanske osnove nastale besede z bolj določenim pomenom. V angl. nastane npr. *righteous* (staroangl. *rihtwīs*)/*right-eousness* (staroangl. *rihtwīsnes*), *right-ful*, *right-ness*, *right-hand*

itd.; v nem. *ge-recht/Gerechtigkeit, recht-fertigen/Recht-fertigung* itd. Sedanje pridevniške in samostalniške oblike pojma pravičnosti so v germanskih jezikih vse po vrsti razširitev navedenih osnov: *ga-raihts/ga-raihte* (gotsko); *irght-eous/right-eousness* (angl.); *ge-recht/Ge-rechtigkeit, recht-fertigen/Recht-fertigung* itd. Sedanje pridevniške in samostalniške oblike pojma pravičnosti so v germanskih jezikih vse po vrsti razširitev navedenih osnov: *ga-raihts/ga-raihte* (gotsko); *right-eous/right-eousness* (angl.); *ge-recht/Ge-rechtigkeit* (nem.); *ge-recht/ge-rechtigheid, recht-vaardich/recht-vaardigheid* (niz.); *ret-faerdig/ret-faerdlighed* (dan.); *rätt-vis/rätt-visa, rätt-färdig/rätt-färdighet* (šved.); *rétt-látr/rétulaeti* (isl.). Omeniti velja še albanski obliki *drejtë/drejtësi*; albanski pojem pravičnosti sicer ne izhaja iz germanske osnove, pač pa iz istopomenske latinske besede *directus*.

Slovanski jeziki.

Podobno kakor v romanskih in germanskih jezikih pojem pravičnosti tudi v slovanskih jezikih izhaja iz skupne osnove, ki ima zelo širok in nedoločen pomen: *prav* (cerkvenoslov.); *prav* (slovensko, srbohrvaško, makedonsko, bolgarsko); *pravý* (češko, slovaško); *pravyy* (starorusko); *právyj* (rusko, belorusko); *pravýj* (ukrajinsko); *prawy* (polsko, gornjelужиško); *próvy* (polabsko); *pšawy* (dolnjelужиško). Osnovni pomen se v bistvu pokriva s pomenom latinske in germanske osnove.

II. SINTETIČNA PREDSTAVITEV FILOZOFSKO-TEOLOŠKE PROBLEMATIKE

Pregled osnovnega pomena besedišča pravičnosti iz zgodovina interpretacije besedil, ki zadevajo pojem pravičnosti, zlasti interpretacija bibličnih besedil vključno prevode, pokaže, da interpretacija pogosto ni pravilna. Posebno sporno je vprašanje, kaj je norma pravičnosti.

Ugotavljali smo že, da koren *sdq* zelp pogosto služi za nedoločene izjave, da je neka oseba, v Bibliji tudi Bog, pravična. Pravičnost pomeni biti ali ne-biti vsakega kralja ali drugih nosilcev javnih služb. V napisu Jehaumilka iz Biblosa pride do veljave želja po dolgotrajnem kraljevanju z utemeljitvijo, da je kralj pravičen. Kralja 'ZTWD-a drugi kralji izbirajo za očetovstvo zaradi njegove pravičnosti. Kralja Panamuva so bogovi zaradi njegove pravičnosti rešili pogube; zaradi pravičnosti je lahko bil v družbi svojega gospoda, asirskega kralja; zaradi očetove in lastne pravičnosti tudi sin Bar Rakib doseže kraljevsko dostojanstvo. Duhovnik 'BRD vidi v svoji pravičnosti razlog dobrega imena in dolgotrajnosti življenja. Pravični smejo bivati v dvorih citadele v Amanu. V Bibliji je človekova pravičnost predpogoj za veličastne božje obljube. Samo pravični lahko upa v božjo pomoč, kadar je v sporu s krivičnimi obtoževalci in sodniki. Osnovna značilnost Mesije bo pravičnost. Besedila ne dopuščajo, da bi pomen korena *sdq* kakor koli konkretizirali. Splošnost izjav daje vtis, da je mišljena pravičnost v najbolj prvobitnem pomenu besede. Naravni človekov čut zahteva, da mora zlasti vladar biti pravičen po vzoru in volji bogov. V Bibliji je ta

čut posebno značilen za preroke; ti neizprosno bičajo krivičnost Izraelovih kraljev in drugih višjih uradnikov. Spričo razočaranja nad sedanjimi voditelji pride zlasti v posebno kritičnih trenutkih Izraelove zgodovine do veljave prepričanje, da bo Jahve sam v prihodnosti obudil pravičnega voditelja, tj. svojega Maziljenca, Mesijo. Osnovna upanja za prihodnost je Izraelovo zgodovinsko izkustvo razodevanja božje pravičnosti, kar pomeni božjo zvestobo, reševanje ubogih in stiskanih, usmiljenje.

Redki primeri glagolske oblike so v službi treh ciljev: 1. splošnih izjav, da je Bog pravičen; 2. apologije božje pravičnosti; 3. opravičenja pravičnih v sporu s krivičnimi, tj. priznanja njihove pravičnosti z željo ali obljubo, da dosežejo rešitev. Ko iščemo besedila, v katerih je izražena vera v božjo pravičnost, velja upoštevati tudi primere, ko je ta izražena le posredno. V Ps 143,2 npr. beremo: »Ne kliči pred sodbo svojega služabnika, saj nihče, ki živi, ni pravičen (*yisdaq*) pred teboj«. Izpoved, da nihče ne more biti opravičen pred Bogom, pozitivno pomeni, da je pravičen le Bog. Ista misel pride do veljave v ironičnem Elifazovem vprašanju v Job 4,17: »Je mar človek bolj pravičen (*yisdaq*) kakor Bog, je mož bolj čist kakor njegov stvarnik?« V Job 9,2 Job sam izjavlja: »Resnično, vem, da je tako: Kako bi mogel človek biti pravičen (*mah-yisdaq*) pred Bogom?«. V Job 9,15.20; 10,15 pa Job postavlja pod vprašaj božjo pravičnost z dvomom, d bi Bog upošteval njegovo pravičnost in spremenil njegovo usodo. Zato se Cofar čuti dolžnega, da brani božjo pravičnost z zanikanjem Jobove pravičnosti. V 11,2 pravi: »Bo obilica besed ostala brez odgovora? Mar naj blebata č ima prav (*yisdaq*)?« Vendar Job vztraja pri svojem prav (13, 18; prim. tudi 27,5-6): »Glejte, pripravil sem pravdo (*mišpāt*), vem, da bom imel prav (*'esdaq*). Jobovo vztrajanje le na videz postavlja pod vprašaj božjo pravičnost. V resnici je ravno nasprotno. Job prav zato toliko vztraja, da doseže priznanje lastne pravičnosti, ker veruje v absolutno božjo pravičnost. Zaveda se, do bo dobrin božje pravičnosti lahko deležen le, če bo pred Bogom upravičen. Po tem takem je vse težišče Jobovih govorov prav prizadevanje za upravičenje, ki je predpogoj za dobrine božje pravičnosti.

Pozitivnost, nedoločnost in osebnostne značilnosti ideala pravičnosti pokažejo, da je pravičnost vsota lastnosti, ki se porajajo v dinamiki življenjskega razmerja med osebami; bodisi v razmerju bogov (Boga) do ljudi in nasprotno, bodisi v razmerju med ljudmi samimi. Pravičnost je po vse svojem bistvu osebnostna lastnost. Pravična sta lahko la Bog in človek. Od vladarja ljudje upravičeno pričakujejo, da bo skrbel za pravilno razmerje med ljudmi. Kralj mora svoje ljudstvo v prvi vrsti ljubiti. Toliko bolj je utemeljena človekova vera, da imajo bogovi med seboj pravilno razmerje in se zavzemajo za dobrobit ljudi.

Kadar *sdq* označuje dejavnost ali lastnosti bogov (Boga), pojem pravičnosti ne more pomeniti drugega, kakor naklonjenost in obdarovanje. Čim bolj vzvišena je predstava o božanstvu, tem bolj bogata postane vsebina pojma božje pravičnosti. Če je Bog končno začetek in konec vsega bivajočega, božja pravičnost ne more biti drugega, kakor čisti božji dar, čeprav ga lahko prejmejo le tisti, ki so »pravi«, pravični. Po vsem tem se zdi najbolj varna zelo splošna opredelitev osnovnega pomena pojma *sdq* v luči razmerja med osebami: *sdq*-

označuje pravilno in dobrotno razmerje med osebami. Okoliščine lahko tako ali drugače bolj konkretno določijo pomen pojma *sdq*. Toda osnovni pomen ostane vedno isti, tako glede božje, kakor glede človeške pravičnosti, ker ga ne določa pravni formalizem, temveč globinski vzgibi božanske (božanskih) in človeške osebe.

Iz spora med Jezusom in Judi, še bolj pa med Pavlom in Judi je razvidno, da Judje v Jezusovem času niso pravilno razlagali bistva bibličnega pojma človeške in božje pravičnosti. Po njihovem mnenju bi naj človeška pravičnost veljala kot zvesto človekovo izpolnjevanje postave, to pa pomeni vir človekovih dobrih del iz zaslug pred Bogom. Temu primerno je razumevanje božje pravičnosti; ta bi naj bila v tem, da Bog pravično poplača človekovo pravičnost, tj. človekove zasluge. Kljub enoumni zavrnitvi tega trgovskega pojmovanja pravičnosti v Novi zavezi tudi zgodovini krščanstva niso bile prihranjene takšne deviacije. V srednjem veku celo prevlada prepričanje, da božja pravičnost pomeni pravično božje povračilo človekovih dobrih ali slabih del. To se je očitno zgodilo pod vplivom srednjeveškega legalizma. Kakor vemo, so se temu izkrivljenemu razumevanju bibličnega pojma pravičnosti uprli reformatorji, posebno Calvin, in opozorili na nujnost vračanja k hebrejskemu izvirniku.

V novejšem obdobju le redki eksegeti ideal človeške pravičnosti enačijo z dolžnostjo izpolnjevanja postave; prav tako redko lahko zasledimo naziranje, da biblični pojem božje pravičnosti pomeni pravično božje plačilo za človekova dobra ali slaba dejanja. Toliko bolj prihajajo do veljave drugačni nesporazumi. Med novejšimi razlagalci prevladuje apriorna kozmološko-juridična razlaga semitskega korena *sdq*. To se očitno dogaja pod vplivom antičnih in sodobnih kozmoloških pogledov na svet. Edino monografsko delo pred našo študijo nosi naslov *Gerechtigkeit als Weltordnung (Tübingen 1968)*; avtor je Švicar H. H. Schmid. Njegov cilj je, da ugotovi temeljni pomen hebrejskega korena *sdq*, a za to išče osnove tudi v drugih staroorientalskih kulturah. Predvsem ga zanima takoimenovana kraljevska ideologija Sumercev, Hetitov, Ugarita, Feničanov, Egipta. V Egiptu ugotavlja pomensko soroden pojem *maat*, v Sumeru *me*. V vseh imenovanih kulturah naj bi bil osnovni pomen pojma pravičnosti red, in sicer svetovni ali kozmični red. V nebibličnih besedilih starega Bližnjega Vzhoda vidi Schmid potrdilo za svojo tezo, da isto velja tudi za skupni severnozahodni semitski koren *sdq*. Osnovni pomen bi naj bil »recht, richtig, in Ordnung«. Iz drugih virov je znano, da je takšen osnovni pomen (staroindijskih) pojmov *dharma* in *r(i)ta*, ki sta zelo pomembna v hinduizmu in budizmu.

Domneva, da je v semitskem svetu merilo pravičnosti svetovni oz. kozmični red, je vprašljiv v prvi vrsti zato, ker ne upošteva, da tudi kulture in religije, ki se niso dvignile nad abstraktno kozmološko razlago sveta in človeške zgodovine, v rasnici poznajo temeljne značilnosti personalizma; to pomeni, da obstaja določeno protislovje med kozmološkimi svetovnonazorskimi predpostavkami iz zahtevami človekovega osebnostnega čuta. Drugi razlog vprašljivosti takšne domneve je v tem, da ne razlikuje, vsaj ne dovolj, med postavkami za običajni pojem pravičnosti in med zakonom o povračilu. Ustrezno razlikovanje

med tema dvema vidikoma namreč pokaže, da v semitskem svetu običajni pojem pravičnosti označuje pravilno razmerje med osebami ne glede na dobre ali slabe posledice, medtem ko besedišče povračila izraža prav posledice človekove pravičnosti oz. nepravičnosti. Očitno je, da je posledice človekove pravičnosti oz. nepravičnosti mnogo lažje ugotavljati v zunanjem, tj. kozmičnem, kakor v notranjem, tj. osebnostnem svetu. Zato je mnogo bolj upravičeno govoriti o kozmični osnovi besedišča povračila, kakor splošnega pojma pravičnosti, ki ga izraža semitska osnova *sdq*. To velja zlasti za hebrejsko religijo, ki za splošni pojem pravičnosti ne določa niti družbenih niti kozmičnih meril, z besediščem povračila pa označuje predvsem naravno vzročno zvezo med človekovimi dejanji in učinkom njegovih dejanj v okviru izkustvenega sveta.

Danes je splošno sprejeto prepričanje, da je hebrejska Biblija sestavni del skupnega sirsko-palestinskega jezikovnega in literarnega izročila. To je razvidno predvsem iz identičnosti ali podobnosti besedišča, jezikovnih struktur, osnovne pesniške oblike paralelizma, pesniških simbolov, mitoloških elementov, antropomorfismov. Identičnost oz. podobnost besedišča govori za kontinuiteto izročila v večjem ali manjšem obsegu. Ker pa je pojem pravičnosti izredno širok, kompleksen in v bistvu abstraktne narave, identičnost ali podobnost besedišča le malo povesta, ko gre za natančnejše določanje pomena v posameznih primerih. Zato je treba upoštevati najširše sobesedilo z vsemi literarnimi in slogovnimi posebnostmi. Tako se pokaže, da biblični pisatelji pojem pravičnosti uporabljajo pod novo, širšo in globljo perspektivo. Da je temu tako, na eni strani dokazuje primerjava obstoječih nebibličnih in bibličnih besedil v izvirniku, na drugi strani primerjava pomena grškega pojma pravičnosti v klasični grški literaturi in v grški Bibliji.

Prevajalci grške Biblije semitsko osnovo *sdq* prevajajo z grško osnovo *dike*. *Dikaiosýne* v grški Bibliji torej označuje božjo pravičnost, čeprav v klasični grški literaturi nikoli nima tega pomena. Razlog je v tem, da v grški religiji manjkajo teološke predpostavke, ki so značilne za hebrejsko Biblijo. Grški bogovi nikoli niso bili »pravični« v hebrejskem smislu. Že ta ugotovitev nas lahko prepriča, da je grški prevajalec moral najti kompromisno rešitev, ko je iskal izraz za hebrejski pojem božje pravičnosti. Ker je v svojem najglobljem bistvu narava božje pravičnosti precej drugačna, kakor je narava človeške pravičnosti, je grški pojem hočeš nočeš hebrejsko obarval. Glede razmerja med besediščem v grškem prevodu in izvirniku je stanje seveda drugačno v Septuaginti kakor v targumih. Med besediščem v hebrejskem izvirniku in v aramejskem prevodu komaj občutimo nesoglasje ker gre za isto jezikovno skupino in zato za izredno vsebinsko sorodnost, če ne celo za identičnost med pojmi v obeh jezikih. Grško besedišče pa zaradi večje jezikovne različnosti samo na sebi v resnici mnogokrat vsaj popolnoma ne ustreza vsebini hebrejskega besedišča. Pomembno je, da prevajalec Septuaginte včasih odstopa od pojma *dikaiosýne* v korist pojma *eleemosýne*. Iz tega je razvidno, da prevajalec *sdq* ni nekritično prevajal le z enim in istim pojmom, temveč je opazil pomensko širino hebrejskega pojma. Ker *sdq* vsaj v teh primerih zagotovo ni razumel v smislu stroge pravičnosti, obstaja precejšen razlog za domnevo, da je grški

prevajalec *sdq* na splošno dobro doumel, vendar v večini besedil ni našel boljšega kompromisnega izraza kakoj je *dikaiosýne*, oz. *díkaios*, *dikαιοûn*. To domnevo podpirajo tudi primeri, ko *dikaiosýne in dikaios* v Septuaginti nastopata tudi za nekatere sinonime korena *sdq*: *dikaiosýne* za *emet* (osemkrat), *hesed* (dvakrat), *mêšârîm* in *niqqâyôn* (enkrat), *mišpât* (dvanajstkrat); *díkaios* za *vâšâr* (šestkrat), *nâqî* (petkrat).

Primerjava besedišča pravičnosti in evropskih jezikih pokaže, da je osnovni pomen v vsaki jezikovni skupini zelo splošen in nedoločen. Zato je načelno vsaka osnova pojma pravičnosti sprejemljiva v katerem koli filozofskem sistemu ali religiji, vključno hebrejsko oz. krščansko. Omenjene osnove same na sebi še ničesar ne povedo glede temeljnih svetovnonazorskih predpostavk: kdo ali kaj je izhodišče smeri, norma in cilj pravičnosti. Končno vse te osnove iz njihove izpeljanke zrcalijo prinaravnost človeškega bitja na komunikacijo in harmonijo. Najbolj pomembna pa je ugotovitev, da noben pojem pravičnosti sam na sebi ne more dovolj ustrezno izraziti vse širine in globine pojma pravičnosti. To velja tem bolj, čim bolj je osnova tega pojma razmerje med osobami in slutnjo presežnih razsežnosti človeškega bitja. Osebnostno-presežni kriteriji pravičnosti imajo daljnosežne posledice za vrednotenje besedišča, ki izraža božjo pravičnost. Pojem pravičnosti sam na sebi v določenem jeziku ne more bistveno bolj ustrezati vsebini pojma pravičnosti, kakor v drugem. Ta ugotovitev je izredno pomembna, ko gre za vrednotenje razmerja med izvornikom in prevodi na splošno, npr. med izvornimi bibličnimi besedili in prevodi Biblije, ki veljajo kot temelj evropskih knjižnih jezikov.

Za sklep nekaj temeljnih ugotovitev glede razmerja med izvornimi besedili Biblije in prevodi: Prvič, niti osnovni pomen, niti sedanji pomenski obseg pojma pravičnosti v evropskih jezikih ni v nasprotju z osnovnim pomenom in pomenskim obsegom hebrejskega pojma. Drugič, sam na sebi noben pojem v prevodu ne izraža celotnega obsega hebrejskega pojma pravičnosti, zlasti ne pojma božje pravičnosti, vendar temu ni razlog hebrejski pojem sam na sebi, temveč njegova funkcija v edinstvenem teološkem kontekstu hebrejske Biblije. Tretjič, specifični teološki kontekst ustrezno določa grški pojem pravičnosti v prevodu Septuaginte, v devterokanoničnih knjigah Stare zaveze in v Novi zavezi. Četrtoč, ker je vsak evropski pojem pravičnosti odprt za vso širino in globino hebrejskega verovanja v božjo pravičnost, ki je osnova človeške pravičnosti, bralec lahko vsebino hebrejskega pojma pravičnosti ustrezno dojame in doživlja tudi v prevodih, vendar le v okviru celotnega konteksta Biblije. Petič, Biblijo je treba v vsakem primeru, tako v izvorniku kakor v prevodih, brati kontekstualno in ne le »verbalno«. Šestič, zares ustrezno branje je možno le, če se bralec identificira z vsebino, tj. z verovanjem v recipročni komunikaciji med božjo in človeško pravičnostjo.